

(IRAK) TÜRKMEN HALK EDEBİYATINDA SAYILAR

الارقام في الادب الشعبي لتركمان العراق

م . م . زينب جويان خضر حيدر

جامعة كركوك / كلية التربية للعلوم الانسانية

تاريخ نشر البحث : ٥ / ٦ / ٢٠١٦

تاريخ استلام البحث : ١٣ / ٤ / ٢٠١٦

الملخص

ان التركمان قبل الاسلام بدأوا بالهجرة (بالنزوح) من اسيا الوسطى واستوطنوا في وسط وشمال العراق واتخذوا من هذه المناطق وطنا لهم . وهذه المجموعات التركية من عشيرة الغز , بعد اعتناقهم الاسلام عرفوا باسم التركمان . ان اصل الارقام المقدسة المستخدمة بشكل شائع في ثقافة التركمان العراق تستند الى الميثولوجيا , المعتقدات التركية والى الدين الاسلامي .

ان الارقام لها مكانة مهمة في الثقافة الشعبية من ايام المعتقدات التركية وحتى يومنا الحاضر . ان التركمان يحملون اثار ارث ثقافة غنية . هذه الارقام التي تعد مقدسة في المعتقدات التركية القديمة تعتبر مقدسة ايضا في الثقافة الشعبية التركمانية . وهؤلاء (التركمان) مثل اجدادهم ايضا كانوا يعتقدون (يؤمنون) بقضية الارقام . ان الارقام لا تحمل قيم مادية فقط , وانما تحمل قيما تجريدية . مثلما تحتوي هذه الارقام قيما رمزية , كذلك حملت هذه الارقام ايضا معاني خاصة من قبل عامة الشعب (عامة الناس) .

في هذا البحث تناولت على تحديد اهمية الارقام (واحد - ثلاثة - خمسة - سبعة - تسعة - اربعون) في ثقافة التركمان , حياتهم الاجتماعية , في معتقداتهم , في عادات وتقاليدهم , في منتجات الادب الشعبي .

الكلمات الدليلية

الادب الشعبي التركماني , الثقافة التركمانية , الارقام .

Giriş:

Türkmenler Orta Asya'dan göç eden Oğuzlardır. Çoğu tarihçilere göre, İslamı kabul ettikten sonra Türkmen ismini alan bu Türk kavmi İslam ülkelerine yayılmışlardır¹.

Türkmenler bu bölgeye yerleşme tarihi (54) Hicriye kadar uzanır. Emevi devleti zamanında (611- 710), Türkmenlerin Irak'ta ün kazanmaları, daha çok Abbasiler döneminde(750- 1258) rastlar. Selçuklular zamanında Türkmenlere bağlı büyük kitleler Irak'a geçip önce İmare sancağına yerleşmişlerdir. Bunların içinde büyük bir yer tutan Bayatlılar, Bugün daha çok Tuzhurmatı ve yöresinde bulunmaktadır.

Selçuklu İmparatorluğunun yıkılması üzerine Türkmenler Musul'da Zengi Atabeyleri (1127- 1233), Eril'de Erbil Atabeyleri (1144- 1209), Kerkük'te Kıpçak beyliği gibi çeşitli beylikler kurmuşlardır².

Moğollar ve daha sonra Timur devrinde Karakoyunlular (1141- 1468), ile Akkoyunlulardan (1468- 1508), büyük gruplar Irak'a gelip yerleşmişlerdir. Bugün Kerkük ve bazı bayat köylerinde Akkoyunluların torunları yaşamaktadırlar. Karakoyunların torunlarına da Musul ve yöresinde bugün de rastlamak mümkündür. Timur, büyük Türkmen boyu Saruluları Irak'a sürmüştür. Bugün Erbil, Kerkük, Hanekin ve Mendeli'de oturan Türkmenler bunlardan kalmadır.

Şah İsmail (1505- 1542) ordusuyla Tebriz ve Marağa'dan gelen Türkmenler, bugün bunların soyundan olanlar Beşir, Tisin, Kerkük, Tuzhurmatı ve bazı Bayat köylerinde bulunmaktadır.

Türkmenlerin Irak'a yerleşmelerinin son dönemi Osmanlı imparatorluğu (1534- 1918) zamanında gerçekleşmiştir. 1535 yılında Kanuni Sultan Süleyman ve 1638'de Dördüncü Sultan Murat Bağdat'ı aldığı zaman yine askerlerinin bir kısmını sınır boylarında daha çok Tellafer, Musul, Kerkük ve yöresi, Hanekin, Kızrabat, Karatepe ve Mendeli'de yerleştirmişlerdir³.

Irak Türkmen ağzı, Batı Türkçesinin doğu yöresinde (Azerbaycan Türkçesi) yer alan ağızlar topluluğuna girer⁴.

Türkmeneli, Türklüğün ve İslamiyet'in ilk geçiş kapısıdır. Anadolu'ya gelen Türkler, Türkmenelin'den geçmişlerdir. Bu sebeple zengin bir kültür kalıtının izlerini taşırlar. Irak'ta sadece konuşma dili olarak yaşayan Türkmen ağzı, yazı dilinde Türkiye Türkçesi kullanılmaktadır. Konuşma dilinde ise, Azerbaycan Türkçesi ve güney- doğu sahasındaki konuşma diline çok yakın olan Türkçe ile konuşurlar⁵.

Türkmenlerin yaşam ve genel kültürlerinde sayılar önemli bir yer tutmaktadır. Bu sayıların bir kısmı Eski Türk inançlarıyla ilgili olmakla birlikte İslam'dan gelen dinî inanmalardan da kaynaklanmaktadır. Kutsal saydığımız sayılar, İslam öncesi Türklerin sosyal hayatlarına dayanmaktadır.

İnançlarımızda ve genel kültürümüzde özel anlamlar yüklenen kutsal sayılarımız arasında "Bir, üç, beş, yedi, dokuz ve kırk" sayıları yaygın olanlarıdır⁶. Türkler ilk çağlardan beri sayıların kutsallığına inanmışlardır. Bunların değerleri değişik olduğu gibi, taşıdığı sembolikler ve kullandıkları yerler de başka başkadır. Adı geçen bu sayılarda büyük ve gizli bir güç bulunduğu sanılıp uğurlu sayılmaktadırlar⁷.

Biz bu araştırmamızda, Sosyal hayatımızda, edebiyatımızda, masallarımızda, ata sözlerimizde, inançlarımızda, gelenek ve göreneklerimizde sık sık kullandığımız ve kutsal saydığımız "bir, üç, beş, yedi, dokuz, on iki ve kırk" sayılarının Irak Türkmen kültüründe örnek vererek açıklamaya çalışacağım.

Kısaltmalar:

age: adı geçen eser,

c. : cilt.

s. : sayfa.

TDK : Türk Dil Kurumu.

TKM : Türkmen Kültür Müdürlüğü.

Metinde kullanılan çevri yazı sistemi:

g: kapalı e, i-e arası bir ses.

ğ : arka damak g'si.

x : art damak h sesi.

Q : art damak k'sı.

è : ayın sesi.

1. Bir Sayısı:

Türkmen Halk edebiyatında ve sosyal hayatımızda çok işlenen sayılardan biri de bir sayısıdır. Dinimizde bir sayısı Allah'ı ifade eder. Allah birdir ve tektir. Türkmenler bir şeyleri saydıkları ve ölçtükleri zaman biri salt olarak söylemezler. "Bir Allah" derler, ondan sonra saymaya ve ölçmeye başlarlar ⁸.

2. Üç Sayısı:

Üç sayısı, Eski Türk inançlarında en çok işlenen sayılardan biridir. Türklerin Turfan efsanesinde bir söylentiye göre tufandan önce yer yüzünün hükümdarı Tengiz Han idi. O zaman ünlü bir adam vardı. Tanrı- Ülgen bu adama tufan olacağını insanları ve hayvanları kurtarmak için sandal ağacından gemi yapmasını buyurdu. Nama'nın üç oğlu vardı Nama bu oğullarına dağ tepesinde gemi yapmalarını buyurdu ⁹.

Altay ve Yakut Türklerinde çakmak taşından elde edilen ateş kutlu sayılmaktaydı. Kuzey Altaylarda bulunan oymaklarda güvey ve gelin gerdeklerinde ilk defe yaktıkları ateşi çakmak ateşi ile yakmaları gerekir. Üç gece ve gündüz bu ateşin yanında bulunurlar ¹⁰.

Din adamlarının özel kıyafet taşımaları çok eski gelenek ve göreneklere aittir. Şamanın cübbesiyle beraber külâhı da hazırlanır. Külâhın esas kısmı üç karış uzunluğunda kırmızı bir kumaştan olur, etrafına da üç düğme konulur. Külâhın üç yerine vaşak derisi dikilir, bunların birisi göz, biri alın ortası biri de ense kısmına konulur, Şu surette külâh üç kısımdan meydana gelir ¹¹.

Şaman dinin esaslarına göre âlem üç bölümden meydana gelmiştir:

- a) Orta dünya
- b) Yukarıdaki semâ
- c) Aşağıdaki semâ

Şamanizm yukarıdaki samâyı, önce üç kat tasavvur etmiştir. Oğuz'un kolu üç oktan oluştuğu için, yukarıdaki semanın üç oktan olması doğal olarak kabul edilmektedir. Yakutlar'daki ateşin üç çeşitten olmasının sebebi de kâinatın üç bölümden meydana gelmesi yüzündendir ¹². Uygurların ataları ilgili Kurttan türeyiş efsanesinde, büyük bir Hakan varmış, Gök Tanrı'ya taparmış, üç güzel kızı varmış.

Oğuz Kağan Müslüman Türklere göre, babasından çok annesine bağlıdır. Bu sebeple Oğuz destanını anlatır iken şöyle derler: Üç gün üç gece geçti, annesine gelmedi, annesinin memesinden bir damla süt emmedi. Oğuz Kağan, üç günlük beşikte iken konuşmaya başlayıp çiğ et, çorba ve şarap istedi. Oğuz Kağan diğer Türk destanlarında olduğu gibi üç gün içinde olgunlaşmıştır¹³. Oğuz Kağan gökten bir ateş gibi, ıstık halesi içinde inen göğün kızı ile evlendikten sonra üç oğlu olmuştur. Bu oğlanların adlarını ‘Kun Han, Ay Han ve Yıldız Han’ koymuştur. Ağaç kovuğunda bulunduğu yerin kızından da üç oğlu olmuştur. Bunların adı da ‘Kok, Tağ ve Tengiz adını koydular¹⁴.

Oğuz Kağanın altı oğlu, hükümdarlık sembolü olan ‘altın bir yay, üç gümüş ok’u avda bulup babalarına getirmişlerdir. Oğuz Kağan sevinip yayı üçe böldü. Dahi söyledi ki ‘Ey büyük oğullarım, yay sizin olsun. Yay gibi okları göğe atın’ dedi. Gök, dağ ve Dengiz’in bulduklar gümüş oku da üçe böldü. Dahi söyledi ‘Ey küçük oğullarım. Oklar sizlerin olsun Yay oku attı. Sizler oklar gibi olun’ dedi¹⁵.

Dede Korkut Hikayelerinde de üç sayısının 43 defa yer aldığı görülmektedir:

Dirse Han oğlu Buğaç Han destanında Bayındır Han’ın bir boğası varmış. Bir yazın, bir güzün boğa ile deveyi savaştırır, seyredermiş. O yaz hayvanları yine çıkardıkları gün Dirse Han’ın oğlu üç ordu çocuğu ile orada aşık oynuyorlarmış, Diğer çocuklar kaçarmışlar, Dirse Han’ın oğlu kaçmayarak orada boğa ile karşı karşıya kalır¹⁶. Meğer sultanım, yine yazın boğayı saraydan çıkardılar. Üç kişi sağ yanında üç kişi sol yanında demir zincir ile boğayı tutmuşlar. Oğlan anda yıktıkta boz atlı Hızır oğlana hazır oldu, üç katla yarasın eliyle sığadı, sana bu yaradan korkma oğlan ölüm yoktur. Salur Kazan hikayesinde, Katın Güç, Demir Gücü yanına aldı, ağılın kapısını sağlaştırdı, üç yerde tepe gibi taş yığı¹⁷

Masallarımızda Üç Sayısı:

Türkmen ağızlarından derlenen masallarda üç sayısının değişik motiflerde kullanıldığını görmekteyiz:

- Ki gün yox üçüncü gün baxar dév geldi. - èAsmannan üç alma düştü, biri matala, biri matal diyene, biri de oturan cemèete. - Üç naxırçı qızı varmış. - Bir dnenin üç oğlu varmış. - Bu adam Allahın emrin bitirdi, munun teèziyesin bitirdiler.

Üçün verdiler. Üçü günü bu böyyük oğlanın üregi sıxıldı. Diyer qardaş cigerin biri üç elligedi. Ki gün üç gün o ekmeği tükettile, qalması. - Bir nene üç qız varmış¹⁸.

- Bir varyıdı bir yoxuydı dar dünyede bir patşah varyıdı. Bu patşahın üç qızı varyıdı.

- Bağvançıya dédiler: Gét bizimçi üç qavun geti¹⁹.

Gelenek ve Göreneklerimizde üç Sayısı:

Yeni doğan çocuğun üçüncü günü yıkanıp elbisesi değiştirilir. Yakın akrabaları davet edilip bu münasebetle de hazır olanlara yemek ikram edilir. Irak Türkmenlerinde arasında Üç vermek, Düğünün üçüncü gününde gelinin annesi ve yakın akrabaları damat evine giderler. Gelenlere yemek ikram edilir Kerkük'te ve yöresinde ölen kişinin tabutu evden çıkarılırken üç defa kaldırılır indirilir. Vefat eden kişinin evinde taziye tutulur ve bu üç gün sürer. Üçüncü günün akşamında mevlit okunup Hatim duası okunduktan sonra yemek verilir. bu yemeğe yakın dost ve akrabalar davet edilir. Ölen kişinin yakın akrabaları ilk üç gün güneş doğmadan önce ve gün batmadan önce mezarı ziyaret edip ellerinde götürdükleri yiyecek ve elbiseleri kabristanda bulunan fakirlere verirler²⁰.

Deyim ve atasözlerimizde üç sayısı:

Qazan üç daş üzerine durar²¹. Üç qardaşa bir kilav²².

Manilerimizde üç Sayısı

Üç gündü görmemişem

Aceb men ölmemeişem

Mıhaf geti and içim

Men sennen dönmemişem.

Üç qardaşıydıx bir ana

Sıxılmıtıx bir xana

Felek bir tepme çaldı

Attı bizi bir yana²³.

İslam dininde de üç sayısı kutsal bir özellik taşır. Allah peygamberine iman edin Tanrı üçtür demeyin ²⁴. İnsanların kimi onlar üç kişidir, dördüncüleri de köpekleridir ²⁵.

O , Rabbim dedi, çocuğun olacağına dair bana bir işaret ver. Allah: Sana işaret, sapasağlam olduğun halde üç gün insanlarla konuşmamandır, buyurdu ²⁶.

Kerkük ve yöresinde yer isimlerinde de Üç Tepe: Beşir köyünün Marağa bölgesinde tarımsal yer. Üç Tutlu: Kerkük'ün Şaturlu mahallesinde bir sokak ismidir. Üç Tepe Hesek: Tisin semtinde bir bölge adıdır ²⁷.

4. Beş Sayısı:

Türkmenlerin beş sayısı önemli bir yer tutar. Beş vakit namaz, Bunun dışında elde beş parmak vardır. Ayrıca beş sayısı ile Ehl-i Beyt kasd edilir. Ehl-i Beyt Hz. Muhammet, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir ²⁸. Beş sayısı, Kuran-ı Kerim'de Sure-i Kehf'in yirmi ikinci ayetinde geçmektedir. (insanların kimi onlar beş kişidir diyecekler).

Halk Şiirinde Beş Sayısı:

Toyları ki günüymüş
Nece bir düğünüymüş
Ettim beş gün özünü
Bitmeği bu günüymüş.

Girdiğ beş ay içine,
Gelin gideğ niçine,
İşliyeğ çalışağın,
Vaxt geçmesin hiçine ²⁹.

Yer adlarında da beş sayısı:

Beşbarmax: Beşir köyünde tarımsal yer.
Beşnar: Kümbetler köyünün çevresinde bulunan bir tarımsal yer³⁰.
Deyim ve Ata Sözlerimizde Beş Sayısı:
Beş barmağın mum etmek.
Beş paralix etmeğ.
Beş barmağuv bir olmaz.
Şeş beş görmeğ.
Her eaşiqın beş gün devranı var ³¹.

5. Yedi Sayısı:

Yedi sayısı, Eski Türk inançları ile sosyal hayatlarından günümüze kadar en çok söz edilen ve kutsal sayılan sayılardandır. Yedi sayısı da Irak Türkmenlerinin sosyal hayatlarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu sayı günlük hayatlarında o kadar çok kullanılmıştır ki halk inançlarında kutsal bir kimlik kazanmıştır.

Eski Türklerde yedi sayısı kutsal bir sayıdır. Eski Türklerle göre Büyük Ay'ı burcu yedi kurttan başka bir şey değildir³². Eski Altay destanlarında çocuğun Olgunlaşması için yedi gün geçmiş olması gerekiyordu³³. Batı Göktürk Kağanı "İstemi Kağan" Bizans İmparatorluğuna yazdığı mektupta Yedi iklimin hükümdarı olduğunu söylüyordu³⁴. Orta Asya ve Anadolu Türklerine göre gök yedi kattır³⁵.

Türklerin tufan efsanesinde, tufan olacağını demir boynuzlu bir teke haber vermiştir. Bu teke yedi gün dünya çevresinde dolaşmış, acı acı melemiş, yedi gün deprem olmuş, yedi gün dağlar ateş fıçkırışmış, yedi gün kar yağmış³⁶.

Gök Türkler, ölüyü koyarlar, oğulları, torunları, erkek-kadın başka akrabası atlar koyunlar keserler ve o çadırın önüne sererler. Ölü bulunan çadırın etrafında yedi defa dolaşırlar. Bu töreni yedi defa tekrar ederler³⁷.

Dede Korkut kitabında da sayılar önemli bir tutmaktadır. Oğuz alplarından Kara Göne, bıyığını yedi yerden düğümler, Beyrek yedi kızın umududur. Salur Kağan savaşı kazandıktan sonra Karacık Çobanı tavlacı başı eyledi. Yedi gün yedi gece yeme içme oldu. Kudretli Oğuz Beyleri, yedi Kafir beyi kılıçtan geçirdi. Beyrek Kağan yedi kız kardeşini yedi yiğide verdi³⁸. Kan Turalı hikayesinde Tekür: Devenin ağzını yedi yerden bağlayın, dedi. Kan Turalı, yedi gün yedi gece at koşturdu³⁹. Oğuz Beyleri, yedi gün uyurdu. Onun için küçük ölüm derlerdi. Tekfur'un karısı Kazan Beye şöyle der: Yedi yaşında bir kızcağzım ölmüştü ona binme, dedi⁴⁰.

Kur'ân-ı Kerim'de Yusuf Peygamber kıssasındaki rüyaya göre yedi besili ineği, yedi zayıf inek yer. Ayrıca yedi yeşil başak ve diğerlerini de kuru gördüm. Hz. Yusuf dedi ki yedi yıl ekin ekersiniz, sonra yiyeceklerinizden az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başaklarında bırakınız. Yorumunda yedi yıllık kıtlık gelir⁴¹. Kur'ân-ı Kerim'de geçen Eshab-ı Kehf olayı, Onlar yedi kişidirler, sekizincisi köpekleridir, derler⁴² Fatıha suresi yedi ayettir.

Yedi gök,dünyada ve bunlarda bulunan herkes, Allah'a ibadet eder⁴³. Söyle ya Muhammet yedi göğün Tanrı'sı kimdir ⁴⁴? Cehennem'in yedi kapısı vardır, her kapı için ayrılmış bir zümre vardır ⁴⁵. Hac'da Kabe yedi defa tavaf edilir. Aynı zamanda Safa ve Merve arasında Hz. Hacer'in gidiş ve geliş hareketlerini remzederek dört defa gidip üç defa gelirler, toplam yedi defa Safa ve Merve arasında koşarlar. Kurban diye bir deve de yedi kişi ortak olabilirler. Hacda Şeytana atılan taşların sayısı da yedidir. Çile yedi yıl doldurulur. Dünyanın yedi harikası vardır. Gökkuşağı yedi renktir. Başta yedi delik vardır. Hafta yedi gündür. Ailede soy yedi göbeğe kadar çıkarılır. Dua ederken bir kadın diğerine "yeddi oğlan nenesi olasan" der. Biri utanırken "yeddi kat yerin dibine girdim" der.

Türkmenlerin Gelenek ve Göreneklerinde yedi sayısı:

Irak Türkmenlerinin sosyal hayatlarında sürekli kullanılan ve tekrar edilen sayılardan biri de yedi sayısıdır. Doğumdan yedi gün sora çocuğu büyük annesi yıkar, aynı zamanda da doğum yapan kadının başını yakın akrabası tarafından yıkanır. Çocuğu yedinci gün beşiğe koyarlardı. Eskiden çocuklara ad koyma yedinci gününde olurdu. Doğumundan yedi gün sonra çocuk için kurban kesilir. Kurban etinden yapılan yemek yakın akrabalarına ziyafet verilir⁴⁶. Bebek yedi aylık olarak doğarsa, bu bebek yaşar derler.Yedi yaşında çocuğun süt dişi dökülür.

Düğün tarihinden yedi gün sonra, kızın annesi dost ve yakın akrabalarını davet edip damat evine giderler. Bu gelenek Irak Türkmenleri buna "yeddiği" derler. Davet edilen misafirlere ziyafet verildikten sonra, bir cecim salınır, bir yanda oğlanın annesi oturur ve ilk hediyece cecim üzerine o atar, sonrada gelen misafirler getirdikleri hediyeleri atarlar⁴⁷.

Eskiden Irak Türkmenlerinde yas yedi gün sürerdi.Yasın yedinci günü öğle yemeği hazırlanır, bütün tanıdık ve mahalle halkı bu yemeğe davet edilir. Buna "yeddi vermeğ" denirdi.

Irak Türkmenleri, Kutup yıldızlarında bulunan "Büyük Ay'ya" Yeddi Qardaş yıldızı" derler. Yedi yıldızdan meydana gelen önde dört ve arkada da üç yıldızdan ibarettir. Halk efsanesine göre, bunları babalarını "Demir kazık" yıldızı öldürmüş, önde olan dört yıldız babalarının tabutunu taşıyor, arkada olan üç yıldız ise, cenazeyi mezarlığa uğurluyorlar. En sondaki yıldız topal olduğunda alayın sonunda kalmıştır⁴⁸.

Kerkük evlerinde çok görülen pissik ‘kedi’ ve köpek için söylenmiş bazı kalıplaşmış sözler vardır. Köpek der: ‘Ağamın yeddi oğlu olsun her yedisi de ağa olsun, yemek artıklarını men yim’. Pissik der: ‘Xatunumun yeddi qızı olsun, her yedisi de kör olsun, ellerinden et qapım’⁴⁹.

Türkmen Masallarında Yedi Sayısı:

Irak Türkmen ağızlarında derlenen masallarda, yedi sayısı çok tekrar edilen sayılardan biridir.

- Bir nene bir baba yeddi oğlannarı varıydı. Bu qaxar yeddi murta onki ekmek dedenin eline verir.
- Bele gettile tamam yeddi ağaçlıx yol, yeddi seèetliğ yol gettile. Baxtıla yeddi qere xeme qurulup, vasatında bir beyaz xeme var. Ceyran geldi o yeddi qere xemenin içine girdi. Men dev qızıyam yeddi qardaşım varıydı.
- Bu dev qızının yeddi çoppanı var. Bir nene bir baba yeddi oğlannarı varıydı.
- Hiç görüpsen ümmet Mehemmet bir yeddi günnüğ bala bir deveni yesin.
- Bir patşahın yeddi oğluvarıydı. Bir vezirin yeddi qızı varıydı.
- Bu getti yeddi üzgüncü saldı ussuya.
- Qaxtı qızı allınnan öptü yeddi gece meyer çaldırdı⁵⁰.
- Qaxtılar yeddi gün yeddi gece mununçun toy, meyer çaldılar .
- Dedi gene bir qızımız oldu, qız altıydı yeddi oldu.
- Yeddi qız matalı.
- Dediler odunçuda yeddi qız var⁵¹.
- O gun haqqında getti bir yengi gelin kimin çox çox güzel bezendi, düzendi, ebele qoxu qoydu yeddi qonşu qoxunu qoxlurdı.
- Patşah dedi ‘Sağ aşılığı neden bilini? Dedi ‘baxçavun yeddi yemişini birbirine qatarsa sağ aşıqtı⁵².
- Arzı Kamber Masalında Yedi Sayıdı:
 - Patşahım, sen ne bilisen, bu sağ èaşıqtı? Patşah dedi ‘sağ èaşılığı neden bilini? Dedi ‘ bağçavun yeddi yemişini birbirine qatarsa sağ èaşıqtı.
- Alma erik haluça
- Qavun qarpız bu neçe
- Hayva yedim saraldım
- Nar gele meèdem aç⁵³

Hoyrat ve Manilerimizde Yedi Sayısı:

Giripsen yeddi levin
Sen giripsen sen sevin
Senüv sarxoş baxışuv
Yıxıpsan babam evin ⁵⁴.

Deyim ve Atasözlerimizde Yedi Sayısı:

Yeddi il qaldı uşaxsız bir oğlan doğdu ... ⁵⁵.
Özünnen başqa yeddi qomşuya da zererı toxunu.
Sesi yeddi qomşuya olaşmax.
Yeddi ruhlu.
Yeddi arxası gözü ögüne gelmeğ.
Yeddi yetimnen bir mağrada qalmax ⁵⁶.

Halk Şiirlerinde Yedi Sayısı:

Herif geldi evine
Can sevine sevine
Kefinnen reng reng oldu
Döndü yeddi levine .

Ah boyaxçı dükeni
Bura ne attı meni
Yeddi reng boyağ köpü
Ne biter ne tükeni.
He köpten küpe düştü
İlahı nece işti ⁵⁷.

Yeddi reнге boyanıp
Bilmez yazdı, ya qıştı.
Yeddi gün, yeddi gece
Yapıldı toy eglence
Gelin bağrını ezdi
Qocasını görünce.

Yeddi gece çalım davul zurnanı.
Çift elimle ezim türlü xınnayı
Ağzı açix qoyum gitsin yengeyi
Zaman zaman gördüğünü söylesin
Toyuv kimi bir de bir toy olmasın ⁵⁸.

İşte budu doy düğün
Yeddi gece yeddi gün
Reşe beste çağırı
Zeynel de baba bugün ⁵⁹.

Bilmecelerde yedi Sayısı:
İlim ilim ignesi
İlim xanım düğmesi
Tapmacam tapmıyanı
Yeddi ilin xestesi . (Kara Biber)
Yeddi dellikli tıxmax,
Munu bilmiyen ahmaq. (Baş) ⁶⁰.

Yer İsimlerinde Yedi Sayısı:
Yeddi Mağara: Kifri ilçesinin çevresinde bulunan bir mağaranın adıdır.
Yeddiqızlar: Kerkük'te bir bağ adıdır.
Yeddiqızlar qapısı: Kerkük Kale'sinin doğuya açılan kapısının adıdır.
Yeddiqızlar küçesi: Erbil kalesinin Tekke mahallesinde bulunan bir sokak adıdır ⁶¹.

6. Dokuz Sayısı:

Eski Türklerde kutsal sayılan sayılardan biri de dokuz sayısıdır. Türk Hakanlarının yanlarındaki taşıdıkları bayrak ve tuğların sayısı dokuzdur⁶². Eski Türkler dokuz sayısı ile fal tutarlardı⁶³. Türkleri yaratılış efsanesinde, Tanrı yeri yarattıktan sonra dalsız budaksız bir ağaca bakmak hoş bir şey değil, buna dokuz tane dal bitsin dedi. Ağaçta dokuz dal bitti. Tanrı yine şöyle dedi: dokuz dalın kökünden dokuz kişi töresin ve bunlardan dokuz ulus oldu. Yine bu efsaneye göre ilk ademin yaratılış hakkında yağmur sellerinden mağaraya çamur sürüklenip bu çamurları insan kalıplara benzeyen yarıklara dökmüş. Su, toprak ve güneşin sıcaklığı unsurlarından olan bu yığın üzerinden dokuz ay ılımlı rüzgar esti. Böylece dört unsur birleşmiş oldu. Dokuz ay sonra bu yarıktan insan şeklinde bir yaratık çıktı. Bu insana Türkçe "Ay Atam" denildi ⁶⁴. Yakut avcıları dokuz nefer orman tanrısı olduğuna inanırlar. Yakutlar'da Şaman namzedini mesleğe hazırlarken bağlı olduğu oymak toplanıp bir dağa çıkar.

Namzedin üzerine Şaman cübbesini giydirip eli at kılları bağlanmış bir değnek tuttururlar. Namzedin sağ tarafında dokuz nefer delikanlı, sol tarafında dokuz kız, bunların ortasında bir ihtiyar şaman bulunur⁶⁵. Şaman cübbesinin yakasında sıralanan dokuz küçük kukla Ülke'nin dokuz kızını temsil eder. Şaman külâhının tepe kısmı az çok daralır, kenarlarına dokuz baykuş tüyü dikilir. Şamanist inancına inan Türkler bayram ayinlerine kurban keserlerdi. Yakutlar bütün soylarını katılmasıyla yaptıkları ilkbahar ve sonbahar ayinleri için bütün soydaşlar kurban ve kımız hazırlarlar. Bu tören dokuz gün sürerdi. Bu ayinlere şamanla beraber dokuz günahsız kız ve dokuz günahsız delikanlı da katılırdı⁶⁶. Eski Türkler tahta çıkma törenlerinde Kağanlarını bir keçe üzerine koyup kaldırdıktan sonra, doğudan batıya dokuz defa çevirirlerdi. Türkler ölen büyük Kağanlarını bir çadır içine konduktan sonra, etrafında dokuz defa dönülürdü. Athlar ölünün etrafında dokuz defa dönerek, herhalde onu göğe çıkarmış oluyordular⁶⁷.

Türklerin ünlü boylarından biri "Dokuz Oğuz" adını almıştır⁶⁸. Uygur devletini kuran Dokuz- Oğuzlar, dokuz küçük soydan meydana geliyordu⁶⁹.

Dede Korku Hikayelerinde Dokuz Sayısı:

Dede Korkut'ta da kadınların özelliklerini belirtirken, dört tip kadın arasında en kötüsü sabahleyin yerinden kalkar kalkmaz, elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir küle (tahta kova) yoğurt doyuncaya kadar yer⁷⁰. Salur Kazan'nın evinin yağmalanması hikayesinde de dokuz kara gözlü, saçı ardına örülü, göğsü kızıl düğmeli, elleri bileğinde kınalı, parmakları süslü dilber kafir kızları Oğuz beylerine kadeh sunarlardı⁷¹. Deli Dumrul dünyaya geldiği zamanda babası dokuz erkek deve kesmişti. Dumrul'un annesi de oğluna şöyle demiştir:

Oğul oğul ay oğul

Dokuz ay dar karnımda taşıdığım oğul⁷².

Kazan Beyin yardımına Dokuz Koca başları Uruz yetişti⁷³. Oğuz Beyleri için her yıl Gürcistan'dan dokuz tümen haracı geldi⁷⁴.

Türkmen Masallarında Dokuz Sayısı:

Irak Türkmen ağızlarından derlenen masallarda geçen dokuz sayısını şu örneklerle gösterebiliriz:

Bular ha qız istedile, qızları olmazdı. Bir gün bu arvadın qarnı oldu. Hapsi Allah'a yarvalılla, Alla muna bir qız versin, E, doqquz ay bekledile...

İşte mataldı doqquz ay sora bu arvadın bir qızı oldu⁷⁵.

Men kervençiydi vaxtında, kimi ydi yoldaşlarım, Kedene èAllav vardı, eski kervençi doqquz eşşegi vardı⁷⁶.

İlan dedi, bu ilan benim qızımdı, men munu doqquz ildi axtarıram⁷⁷.

Deyim ve Atasözlerimizde Dokuz Sayısı:

Doqquz yetimnen bir mağarada qalıp.

Adam ondu, doqquzu dondu⁷⁸.

Bir baba doqquz oğlanı besler, doqquz oğlan bir babanı besliyeblmez.

Doğru diyeni doqquz köyden qavallar.

Doqquz at bir qazığa bağlanmaz.

Doqquz doğurmax⁷⁹.

7. Oniki Sayısı:

On iki sayısı da milletimizce kutsal sayılar arasında yer almaktadır. Oniki sayısı on iki İmam deyimi olarak geçmektedir. Sırası ile şunlardır: 1- Az. Ali , 2- Hz Hasan, 3- Hz. Hüseyin, 4- Hz. Ali "İmam Zeynel Abdin", 5- Muhammet Bakır 6- Hz. Cafer-i Sadık , 7- Hz. Musa-i Kâzım, 8- Hz. Ali Rıza, 9- Hz. Muhammet Cevat 10- Hz. Ali'yel-Hadi 11- Hz. Hasan Askerî, 12- Hz. Mehdî 'sahip Zaman" . Yıl da oniki aydır. لا اله الا الله on iki harftir. Ayrıca peygamber Efendimizin adı ile Ehl-i beyt'inin adlarının da on iki harften oluştuğunu görmekteyiz.

Deyimlerimizde ise, il onki ay⁸⁰.

Hoyratlarımızda on iki sayısı:

Senede

Onki ay var senede

Bu yer aslı bizimdi

Bax tabuydan senede

Gülme düşgün günüme

Sıra geli senede

Bir senedi

Onki ay bir senedi

Dünyenin gemi keyfi

Bir mene bir senedi. (Cihat Demirci)

Halk Şiirinde Oniki Sayısı:

Uşax xoştu ne xoştu

Hem şirindi hem turştu

Oniki İmam etti

Eline uşax dütü ⁸¹.

İnanmasan artıx yaş tökse gözü

Yaxa yırtıp qana batarsa üzü

Onki İmam bil ki yalandı sözü

Hep qadınnar suç yapallar

Göz yaşıyla erkek ağzın bağlallar.

Aç kissevi Caèdan Bege ver para

İl onki ay canı batmış qan tere

Bir yoxsullux bir de derde yox çara

İnsan ölüp gözleri ac olmasın

Qebrin qazıp ele muhtac olmasın ⁸².

Dexil ya onki İmam,

Yeri bulax bir hamam,

Ehmed külxan yandırısın,

İşimiz olu tamam! ⁸³.

Bilmecelerde Oniki Sayısı:

Bir köktü onki dalı var

Ottuz dal içinde ottuz yarpağı var

Ottuz yarpax içinde beş gülü var
Üçü gölgede kisi güneşte. (Bir yıl, oniki ayı, ve her ayın otuz günü,
her gündeki beş vakit namaz) ⁸⁴.

Masallrımızda oniki sayısı:

Bayat onki fıxttı

Seëet onkide oğlan geldi qapını aştı girdi yerine ⁸⁵.

8. Kırk Sayısı:

İlk çaplardan beri Türkler dini inançlarında kırk sayısının kutsallığına inanılmışlardır. Kırk sayısı kutsal sayılar arasında en çok kullanılıp büyüleyici bir güce sahip olduğuna inanılır.

Eski Türk Kağanlarının kendilerine yakın kırk yiğit kahramanları ile kırk kız bahadırları vardır ⁸⁶. Uygurların türeyiş efsanesinde kayın ağacını üzerine kırk gün kırk gece ışık düşmüş, bundan sonra da Uygurların ataları olan beş çocuk ağaçtan doğmuşlardır ⁸⁷. Şaman ayinlerinde de okunan dualardan birinde ateş ruhu şöyle takdis edilir: Otuz dişli ateş anam, kırk dişli kayım anam karanlık gecelerde koruyorsun denilmektedir. Kırgız- Kazak dualarında da kutsal sayı sayılan kırk sayısı da sık sık geçmektedir ⁸⁸.

Oğuz destanında, Oğuz Kağan kırk günde büyür, yürür. Kırk masa ve kırk sıra yaptırır. Kırk gün gece gündüz yenilip içilir ⁸⁹.

Yusuf Hasa Hacıp de İnsanın kırk yaşında olgunlaşmasını vurgulamıştır:

Kimin yaşı kırkı geçse, durulur,
Esen kal diyerek, gençlik ayrılır ⁹⁰.

Dede Korkut hikayelerinde de kırk sayısı 98 yerde geçmektedir ⁹¹.

Boğaç Hanın'ın kırk günde yarası iyeleşirdi. Boğaç Han kırk yiğidini beraberinde alarak babasının yardımına koşup gitti.

Dirse Han der:

Kırk yoldaşım aman

Tanrı'nın birliğine yoktur güman ⁹².

Zafer ve şenlikler dolayısıyla kırk yerde otağ kurulup kırk kul ile kırk cariyeye azat edilirdi ⁹³. Deli Dumrul, yapmış olduğu köprüden geçmeyenlerde döve döve kırk akça baş alırdı. Ayrıca Deli Dumrul'un kırk yiğit arkadaşı da vardı ⁹⁴.

İslamiyet de kırk sayısı önemli bir yer tutup çok tekrar edildiği için millet tarafından kutsal sayı olarak kabul edilmiştir. Kırk sayısı Kur'an-i Kerm'de dört yerde geçmektedir.

Hz. Musa, Tanrı'nı emirlerini Tur Dağında kırk gün kırk gecede almıştır⁹⁵. Nihayet insan, güçlü çağına erip kırk yaşına varınca der ki...⁹⁶. Ben sizin aranızda bundan önce kırk yıllık bir ömür yaşadım⁹⁷. O halde orası onlara kırk yıl haram kılmıştır⁹⁸. vb.

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammet ilk vahyini kırk yaşında almıştır. Müslümanların sayısı kırkı bulduktan sonra Hz. Muhammet İslam dinini aleni bir şekilde ilan etmiştir. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammet'in Hadis-i Şerifleri de kırk sayısını kutsallığını pekiştirmiştir. Müslümanlar, mallarının kırkta birini zekat olarak vermeleri, her gece yatmadan önce kırk ayet okuması, bir lokma haram yen kimsenin kırk gün duasının kabul edilmemesi, Akrabayı ziyarette kırk gün geçirmemek, Dünyanın sonu yaklaştığında İmam Mehdi kırk yıl hüküm sürecektir⁹⁹.

Gelenek ve Göreneklerimizde Kırk Sayısı:

Irak Türkmenlerinin gelenek ve göreneklerinde, "doğum, evlenme ve ölüm" gibi halkbiliminde kırk sayısı önemli bir yer tutmaktadır.

Çocuğun doğumundan kırkı çıkıncaya kadar geçen zaman hem anne hem de çocuğun da türlü zararlı etkilerden korunması gerekir. Kırk gün dışarı çıkmamalıdır. Çocuğun kırkı içinde doğum yapmış başka bir kadının çocuğu ile karşılaştırılmamalıdır. Kırklı kadını ve çocuğunu kötü ruhlardan korumak için çocuğun yastığı altına bir bıçak ve kadının yakasına da bir iğne bulundurması inancı yaygındır. Kırklı anne çocuğunun yattıkları odanın devamlı ışıklı olmalıdır. Kırklı anne ve çocuk yalnız bırakılmamalıdır. Yalnız bırakılırsa, kadının gözüne hayaletler görünür, çocuğu da cinlerin çarptığına inanılır. Çocuğun kesilen göbeğini bir parça temiz kumaşa sarıp yastığı altına bırakırlar, kırk gün sonra suya atarlar ya da gömerler. Kırklı çocuğun evine boya getirilmez, boyanın çocuk için hastalık getireceğine inanılır. Kırkı çocuğun evine et ve ciğer getirilmemesi gerekir. Getirilirse çocuğun basılacağına inanılır. Kırkı çıkmamış kadının başına bir al tülbent bağlarlar. Al renginde olan kumaş kadını "Al nenesinden" koruyacağına inanılır. Loğusanın kırkıncı günü anne ile çocuğu yıkarlar. Çocuğun yıkandığı suya kırk tane buğday ve kırk tane temizlenmiş taş atarlar. Kadını yıkandığı gün yatağı değiştirilir. Aynı gün yemek pişirilip yakın akrabalar davet edilir. Bu yemekten komşulara da dağıtılır. Kırklama töreninden sonra kadın ve çocuğu serbest bir şekilde dolaşabilirler¹⁰⁰

Ölümden kırk gün sonra “kırk koymak” ölen kişinin kırkıncı günü toprak olan mezarı mermer ya da tuğla ile yenilenir. Ölümden kırk gün sonra öğleden sonra ya da ikinci vakti dost ve akrabalar davet edilip Kuran hatimesi yapılır. Duadan sonra davetlilere yemek verilir¹⁰¹.

İmam Hüseyin Kerbela’da şehit edildiği gün Muharrem’in onuncu günüdür. Kırk gün sonra safer ayının yirmisi, şehit edilmesinin kırkıncı günüdür. Her yıl milyonlarca kişi yay olarak Kebela’ya gidip bu günü üzüntü ile kutlarlar¹⁰².

Kerkük ve yöresinde Mart ve Nisan aylarında bir gün ikinci vakti yağmur yağdıysa, daha kırk ikinci yağmur yağması beklenir. Bu yağmura “kırk kindi yağışı” adı verilir. Eskiden değirmen sahiplerinden kırk akça vergi alınır¹⁰³.

Irak Türkmen Masallarında Kırk Sayısı:

Irak Türkmen ağızlarından derlenen masallarda; kırx gün, kırx arşın, kırx yer, kırx dev vb.

Qırx qız da getirdi yaèni toyun tutsunnar.

Dédi kırx lére verrem sene, kırx altın verrem sene bu köpegi mene verginen. Bezirgene dedi “ kırx güne tekin bu tapılmasa, qetil èemsen, dögüsen.

Qırx gün bitip patşah veziri èidam edecexti.

Qırxına vurduar palanı, kırx yerden çektile qolanı.

Diyer eleyse, bunu qaxın kırx arşınnan bir quyyu qazın atın quyyuya özün¹⁰⁴.

Evvel bahar zamanında, mevsiminde çıxardı böyyük adamlar bir ay, ottuz beş gün, kırx gün qalırdıla bele açix yerde.

Usat Nezer bir külünkte kırx dev ezer.

Şah İsmèèil’e selam eleyin, seleyin “bir ğurfa altınımız var, kırx arvat göndersin.

Dedi, işte benedam sabırsızdı, kırx gün men sene gözükmeydim, kırx günnen sora gözükdüm.

Qız dedi, varram, Nişi, varram feqet bele varram, kırx deve yükü altın isterem¹⁰⁵.

Oğlan babam sağ ossun, kırx yük dolusu mal, para her şey getirdim.

O bir qapı da kırx ildi açoxtı, onu bağlavun, o bir qapı da kırx ildi bağlıdı, onu açın.

İlan Şahı dedi, oğlançın kırx yük altın yüklevün¹⁰⁶.

Deyim ve Ata sözlerinde Kırk Sayısı:

Kırk sayısı deyim ve atasözlerimizde de sıklıkla görülür.

Allah'ın küçük sabrı kırx ildi.

Qırx atlıdan bir köye girmez.

Qırx il qıran olup èaceli gelen ölüp.

Qırx yalan.

Qırxı çıxmax. "Kadının doğması üzerinden kırk gün geçmek."

Qırxınnan sora saz alışmax.

Qırx degirmende bir parçası yoxtu.

Bir fincan qehvenin kırx il xetir var.

Qili kırx yarmax.

Qudurmuş köpegin ömrü kırx gündü ¹⁰⁷.

Halk Şiirinde Kırk Sayısı:

Almas, Teppe başında

Qere altın daşında

Bezirgen yurda döndü

Olmuşkan kırx yaşında.

Seve seve aldılar

Def dümbeg çaldılar,

Qırx günün geliniyem

Cigerimi deldiler

Gelin sorağ erinnen

O kırx günnüğ yarınnan,

Onu bz utantırax

El èalemin èarınnan ¹⁰⁸.

Qız dedi qurban sene

Sözüvden çıxmam yana

Düşünüp danışmaya

Qırx gün mühlet verrem sene ¹⁰⁹.

Biğın seqqelin sildi

Yan baxtı biraz güldü

Özüm güler gevlım genç

İşte yaşım kırx ildi ¹¹⁰.

Hoyratlarımızda Kırk Sayısı:

Aldım yar sesin gene

Gözeller xasın gene

Gözlerüv veren etti

Gevil xasın gene

Sevdi bu delli gevlım

Qırdı tobasın gene

Gün geli èarsız gevlım

Çeker cezasın gevlım

Qırx gün qan ađlaram

Tutaram yasın gene

İtirip şaşgın gevlım

Evin yuvasın gene. (Mehmet İzzet Hattat)

Kerkük'te yer isimlerinde de kırk sayısına rastlamaktayız:

Qırxlar: Hanekin ilçe merkezinde bulunan bir sokak adıdır.

Qırxlar: Yahyava köyünde bir yerleşim bölgesidir.

Qırxlar-tepe: Bulava köyünün yakınında olan bir tepenin ismidir¹¹¹.

Sonuç:

Irak Türkmen kültüründe sayılar çok önemli bir yere sahiptir. Bunlardan “yedi, dokuz ve kırk” sayıları eski Türk inançlarına dayanmaktadır. Ayrıca “üç, beş ve on iki” sayıları ise dinî inanmalardan kaynaklanmaktadır. Ne var ki eski Türk inançlarında kutsal sayılan sayılar, İslam inançlarında da aynı sayıların kutsal sayıldığını görmekteyiz. Bu sayılar Türkmenlerin sosyal hayatlarını doğrudan doğruya etkilemektedir. Bu etki Türkmenlerin kültürünü, sosyal hayatlarını ve halk edebiyatlarını da etkisi altına almaktadır. Bu kutsal sayılar, yükledikleri özel anlamlarla halk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Türkmenlerin düşünce sistemlerinde sayılar sadece somut değil, soyut olarak da kültürel bir değer taşırlar. Türkmenlerin gelenek ve göreneklerinde ve günlük hayatlarında sayıların sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz.

Sözlük

Not: Vermiş olduğum örneklerin kolay anlaşılması için sözlükte çekimli şekillere de yer verilmiştir.

Alma : elma.

Allah'ın emrin bitirmeğ : ölmek, vefat etmek.

Arvat : kadın.

Bacı : kız kardeş.

Baxışuv : bakışın.

Barmağuv : parmağın.

Bic : piç.

Biçin : hasat.

Biğ : bıyık.

Biğin : bıyığını.

Bilim : bileyim.

Bilini : bilinir.

Boyağ : bıya.

Boyaxçı : boyacı.

Budu : budur.

Buğaz : boğaz.

Bulax : bulalım.

Bular : bunlar.

Çaqqal : çakal.

Çalım çalayım.

Don : biçin, kıyafet.

Dögü : değil.

Dögüsen : değilsin.

Demesinner : söylemesinler, demesinler.

Dene: tane.

Ellig : eskiden Irak'ta kullanılan bir Para birimi.

Eşşek : eşek.

Gene : yine.

Geli : gelir.

Geliniyem: geliniyim

Gevil . gönül.

Gideğ : gidelim.

Giripsen : giymişsin.

Girmi : yirmi.

Görmemişem : görmemişim.

Gözük- : görünmek.

Günnüg: günlük.

- Ğara : ansızın basmak.
Ğerez : amaç.
Haluça : bir cins erik.
Hefte : hafta.
Xeme : hayme, çadır.
Xeste : hasta.
Xinna : kına.
İl : yıl.
İlan : yılan.
İsterem : isterim.
İşle- : işlemek.
İşliyeğ: işliyelim.
İtirip : itirmiş, kaybetmiş.
Kefinnen: keyfinden.
Ki : iki.
Kilav : külâh.
Kimi, kimin : gibi.
Kissev : kissen.
Külünk :
Qan tere bat- : aşırı yorgunluk ya da koşmak sonucu fazla Terlemek.
Qarpız : karpuz.
Qardaş : kardeş.
Qarnı ol- gebe olmak.
Qavallar : kovarlar.
Qazzıx : kazuk.
Qebrin : kabrını.
Qere : kara.
Qetil èem : katliam, topluca öldürme.
Qıran : öldürücü hastalık.
Qolan : hayvanları semerini ya da eyerini bağlamak için göğsünden aşılarak sıkılan yassı kemer.
Qoydux : koyduk.
Qoyum: koyayım, bırakayım.
Quyyu: kuyu.
Matal : masal.
Meyter : mehter.
Muna : buna.
Munu : bunu.
Naxırçı: sığırtmaç.

- Nece : nasıl.
Olax : olalım.
Olaşmax: ulaşmak
Onki : on iki.
Ossun : olsun
Ottuz : otuz.
Özü: kendisi.
Pambix : pamuk.
Peğember : peygamber.
Reşe: Ünlü hoyrat okuyan Reşit küle Rıza'nın takma adı.
Seqqelin : sakalını.
Seëet : saat.
Seleyin : söyleyin.
Sennen : senden.
Senüv : senin.
Sepmedim: serpmedim.
Sıxıl- : sıkılmak.
Sinev : sinen.
Sora : sonra.
Sorax : soralım.
Sütüv : sütün.
Tap- : bulmak.
Tapılmasa: bulunmazsa.
Tapmaca : bulmaca.
Tepme: tekme.
Teëziye: tazize, yas.
Tobasın : tövbesini.
Toxunu: dokunur.
Toy : düğün.
Tum- : dalmak, batmak.
Turş : ekşi.
Tutaram: tutarım.
Uşax : çocuk.
Utantırax : utantıralım.
Üçün: üçünü.
Üreg: yürek
Verginen : ver!
Verrem : veririm.
Yan bax- : kötü niyetle bakmak,
Yapallar : yaparlar.

Yarpax: yaprak.

Yarvahlla : yalvarıyorlar.

Yeddi : yedi.

Yenge : geline rehberlik eden kadın.

Yengi : yeni.

Zerer : zarar.

DİPNOTLAR

- Erşet Hürmüzlü, Türkmenler ve Irak, Kerkük Vakfı, İstanbul 2003, s. 11- 17.

2 -Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy- Teşkilatı, Destanları, 3. Baskı, İstanbul 1980, s. 127- 128. Erşet Hürmüzlü, age , s. 14

3 - Sadettin Buluç, Kerkük Hoyrat ve Manilerinde Başlıca Ağız Özellikleri, XI. TDKOBB. TDK 1960, Ankara 1968, s. 109-118.

4 - Muharrem Ergin, Azeri Türkçesi, İstanbul 1971, s. VI-VIII.

5 - Ata Terzibaşı, "Irak Türkmen Edebiyatına Toplu Bir Bakış", Kardeşlik Dergisi S.6-7, Yıl 11, Ekim-Kasım 1971, s. 20.

6 -Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, c. I, s. 5.?

7 -Bayram Durbilmez, Kırım Halk Anlatımlarında Sayı Simgeliği, Milli Folklor, Yıl 1, S. 76. 2007.

8 -Kaynak Kişi, Mihman HAYRULLAH, Kerkük, Perşembe, saat 10 Ev Hanımı, Yaşı 75,

9-Abdulkadir, İnan , Tarihte ve Bugün Şamanizm,TTK Basımevi, TTK, Ankara 1972, s.23.

10 -Abdukkadir, İnan, age, s. 66.

11- A. İnan, age, s. 92

12 - Ziya Gökalp, Türk Töresi, Akın Yayınları, İstanbul 1972, s. 108

13 - Bahaeddin, Ögel, Türk Mitolojisi, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, C.1, s. 37- 47

14 - Özkul, Çobanoğlu, Türk Dünyası Epik Destan Geleneği, Akçağ yayını, Ankara 2007, s. 125

15- Nihat Sami, Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı, C.1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1998, s. 20

16 -Muharrem, Ergin Dede Korkut Kitabı, C. 1, TDK, Ankara 1997, s. 4-5

17 - M. Ergin, age, s. 81, 97

18- Hüseyin Şahbaz, age, s. 13, 32, 39, 56, 68, 74, 99.

19- Çoban Hıdır, age, s. 109

- 20 -Şakir Sabır Zabıt, Kerkük'te İctimai Hayat, Bağdat 1962, s. 52.
Necdet Yaşar, Irak Türkmen Folklorunda Halk İnançları, Atatürk Kültür merkezi Yayınları, Ankara 2011, s. 404
- 21- Ata Terzibaşı, Kerkük Eskiler Sözü, s.57.
- 22- Şakir Sabır Zabıt, age, s. 17.
- 23 -Ata Terzibaşı, Kerkük Hoyrat ve Manileri, İstanbul, 1974, s. 572
- 24-Nisa Suresi, 171. Ayet
- 25- Kehf Suresi, 22. Ayet
- 26-Meryem Suresi, 10. Ayet.
- 27 -Necat Kevseroğlu, Irak'ta Türkçe Yer Adları Kılavuzu, Kerkük 2012, s. 472- 473
- 28- Abbas El-Kummî, "Hedisü'l-Kisa" Mefatih'ül- Cinan, Necefü'l-Eşref, 2012, s. 503.
- 29-Hidayet, Kemal, age, s. 4, 18, 21.
- 30-N. Kevseoğlu, age, s. 74.
- 31 - İhasan Sıddık vasfı, age, 54, 122, 186, 224, 237.
- 32-B. Ögel, age, c.1, s. 20,
- 33- B. Ögel, age, s. 47
- 34-B. Ögel, age, c. 2, s. 144
- 35 - B. Ögel, age, s. 296
- 36- A. İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 23.
- 37- A. İnan, age, s. 177, 188.
- 38- M. Ergin, Dede Korkut Kitabı c.1, s. 114-115, 130, 153.
- 39 - Seyit Kemal Karaalioğlu, Dede Korkut Hikayeleri, İnkilap Yay. 1994, s. 146-149.
- 40 -S. K. Karaalioğlu, age, s. 212-213.
- 41-Yusuf Suresi, 43.,47 ve 48. Ayetler.
- 42 - Suret Kehf, 22. Ayet.
- 43-El- İdra Suresi, 44. Ayet.
- 44-El-Hicr Suresi, 87. Ayet.
- 45-El-Hicir Suresi, 44. Ayet.
- 46 -Mehmet, Hurşit, Dakuk Sokaklarında 3. Kitap,Kerkük 2010, s. 36
- 47 - Şakir, Sabır Zabıt, Kerkük'te İctimai Hayat, s. 42.
- 48-M. Hurşit, Dakuk Dağarcığı, Kerkük 2009, s. 81-82.
- 49-Şakir Sabır Zabıt, Kerkük'te İctimai Hayat, s. 73.
- 50- Çoban, Uluhan, age, s. 53, 59, 60, 84, 85, 91,143, 147.
- 51- H. ŞAHBAZ, age, s. 11, 92, 93, 94.
- 52- Necdet Yaşar Bayatlı, Irak Türkmenlerinin Masallarında Motif ve Tip İncelemesi, Türkmemeli İşbirliği ve Kültür Vakfı, Ankara 2007, s.212.

- 53-A. Terzibaşı, Kerkük Hoyrat ve Manileri, İstanbul 1974, s. 507.
- 54- A. Terzibaşı, Kerkük Eskiler Sözü, s. 132
- 55- İhsan,Sıddık Vasfı, Irak Türkmenlei'nde Deyimler ve Atasözleri s. 165, 208
- 56-Hidayet Kemal Bayatlı, age, 7, 19.
- 57- Sabah, Kerküklü, Vatan Destanı, Türkmen Kültür Müdürlüğü Yayınları, Bağdat 1998. S. 32.
- 58- Şemsettin, Türkmenoğlu, Çoban İle Avcı, Türkmen Kültür Müdürlüğü Yayınları, Bağdat 1990, s. 52.
- 59-Aydın, Kerkük, Irak Türkmenleri Ağzında Bilmeceler,s. 22, 24, 27.
- 60- Necat, Kevseroğlu, age, s. 487- 488.
- 61- Ziya Gökalp, Millî Tettebbüelar Mecmuası, Sayı 4, s. 419.
- 62- Mahmut Kaşgarlı, Divanü Luğati't-Türk, c.3, s. 92.
- 63-Abdulkadir, İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 15.
- 64- A. İnan, age, s. 77.
- 65-A. İnan, age, s. 102
- 66- Bahaddin Ögel , Türk Kültürünün Gelişmeleri, İstanbul 1971, c.1, s. 153-157.
- 67- M. Ergin, Orhun Abideleri, Miili Eğitim Yay., İstanbul 1970 s. 1.
- 68- Bahaddin, Ögel, age, c. 1, s. 124.
- 69- M. Ergin, Dede Korkut Hikayeleri,TDK, Ankara 1997, c. 1, s. 76.
- 70- M, Ergin, age, s. 95.
- 71- M. Ergin, age, s. 106.
- 72- M. Ergin, age, s.175.
- 73- Seyit Kemal, Karaalioğu, Dede Korkut Hikayeleri, İnkılap Yay. 1994, s. 183.
- 74- Çoban, Uluhan, age, s. 84, 99.
- 75- H. Şahbaz, age, s. 99.
- 76- Abdullaif, Benderoğlu, Irak Türkmen Folklorundan Örnekler, Kültür ve Tanıtma Bakanlığı, Türkmen Kültür Müdürlüğü, Kültür Yay. Bağdat, 1993, s.143.?
- 77- İhsan, sıddık Vasfı, , age, s. 220.
- 78- A. Benderoğlu, age, s. 91.
- 79- İhsan, Sıddık Vasfı, age, 27
- 80- Şemsettin, Türkmenoğlu, Çoban İle Avcı, s. 72.
- 81- Sabah, Kerküklü, Vatan Destanı, s. 34, 38.
- 82- Hidayet Kemal, Irak Türkmen Türkçesi, TDK Ankara 1996, s. 36.
- 83- Aydın, Kerkük, Irak Türkmenleri Ağzında Bilmeceler, Cumhuriyet Basımevi, Kerkük 1977, s.18.
- 84- Çoban, Uluhan, age. s. 76

- 85- Bahaettin, Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, c.1, s. 109.
- 86- B. Ögel, Türk Mitolojisi, c. 1, s. 111.
- 87- A. İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 68.
- 88- Nihat, Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı, c. 1, s. 17.
- 89- Fikri Silahdaroğlu, Günümüz Türkçesiyle Kudagu Bilik Uyarlaması, KB. Yayınları, Ankara, 1996, s. 41.
- 90- M. Ergin, Dede Korkut Kitabı, c. 2, s. 185.
- 91- M. Ergin, age, s. 32, 34.
- 92- M, Ergin , age, s. 111.
- 93- M. Ergin, age, s. 113-114.
- 94- Araf Suresi, 142. Ayet .
- 95- Ahkaf Suresi, 15. Ayet.
- 96- Yunus Suresi, 16. Ayet.
- 97- Maide Suresi, 26. Ayet.
- 98- Kaynak Kişi, Seyyit Kanber El-Musevi, Perşembe günü saat 2, Kerkük, Din Adami, yaş 50
- 99 -Necdet Yaşar, age, s. 216.
- 100- A. Yaşar, age, 430. Ş. Sabir Zabit, Kerkük'te İctimai Hayat, s. 51. Mehmet Hurşit, Dakuk Dağarcığı, Kerkük 2009, s. 122
- 101- Kaynak kişi, Şeyh Abbas, Kerkük, Cuma, Din Adami, Yaşı 70.
- 102- Ş. Sabir Zabit, age, s. 51.
- 103- Hüseyin Şahbaz, Kerkük Ağzı, s. 19, 42, 57, 61, 62, 69.
- 104- Çoban Hıdır, Irak Türkmen Ağzları, s. 6, 33, 68, 98.
- 105- Sabir Demirci, Irak Türkmenlerinin Halk Masallarından Örnekler, Kültür ve Tanıtma Bakanlığı, Türkmen Kültür Müdürlüğü, Bağdat 1999, s. 24, 49, 143.
- 106- A. Terzibaşı, age, 17. Ş. Sabir Zabit, age, s. 67. İ.Sıddık Vasfı, age, s. 66, 138, 227. M. Hurşit, Eski Sözlere Bahçesi, Bağdat 1989, s. 64.
- 107- Hidayet Kemal Beyathı, Irak Türkmen Türkçesi, TDK yay. Ankara 1996, s. 49, 82.
- 108- Sabah Kerküklü, Papağan Hikâyesi, Kardeşlik Ocağı Yay. Bağdat 2012, s. 44.
- 109- S. Kerküklü, Vatan Destanı, Türkmen Kültür Müdürlüğü Yayınları, Bağdat 1998. s. 12,15.
- 110- Şemsettin Türkmenoğlu, Çoban İle Avcı, TKM yayınları, Bağdat 1990, S.68.
- 111 - Necat Kevseroğlu, Irak'ta Türkçe Yer Adları Kılavuzu, Kerkük 2012, s. 290.

KAYNAKÇA

Albayrak, Nurettin, Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü, Kapı yayınları, İstanbul 2010.

BANARLI, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c. 1, MEBK, Yayınları, İstanbul 1998.

BAYATLI, Hidayet Kemal, Irak Türkmen Türkçesi, TDK Yayınları, Ankara 1996.

BAYATLI, Necdet Yaşar, Irak Türkmen Folklorunda Halk İnançları, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2012.

_____, Irak Türkmenlerinin Halk Masalları (İnceleme, Metin, Sözlük) Berikan Yayınevi, Ankara 2009.

BEYDİLİ, Celal, (Çeviren, Eren Ercan), Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Yurt Kitap Yayınları, Ankara 2005.

BULUÇ, Sadettin, "Kerkük Ağzına Göre Azı İle Kamber Masalı" TDAY Belleten, 1975- 1976, TDK Yay. Ankara 1976.

_____, Kerkük Hoyrat ve Manilerinde Başlıca Ağız Özellikleri, XI. TDKOB. TDK. 1960, Ankara 1968, s. 109- 118

ÇOBANOĞLU, Özkul, Türk Dünyası Epik Destan geleneği, 2. bs., Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

DAKUKLU, Mehmet Hurşit, Eski Sözler Bahçesi, Türkmen Kültür Müdürlüğü Türkmen Kültür Müdürlüğü Yayınları, Bağdat 1998.

_____, Dakuk ve İmam Zeynelabdin Köyü, Kerkük 2007.

_____, Dakuk Sokaklarında, 3. Kitap, Kerkük 2010.

DEMİRCİ, Sabır, Irak Türkmenlerinin Masallarından Örnekler, Kültür Müdürlüğü Yayınları, Bağdat 1990.

ERGİN, Muharrem, Azeri Türkçesi, İstanbul 1971, s. VI-VIII.

_____, Dede Korkut Kitabı (Giriş, Metin, Faksimile), c. 1, TDK Yayınları, Ankara 1997.

_____, Dede Korkut Kitabı, (İndeks, Gramer) c. 2, TDK Yayınları, Ankara 1997.

_____, Orhun Abideleri, Milli Eğitim Bakanlığı. Yayınları, İstanbul 1970.

_____, Dede Korkut Kitabı, bs. 45, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2011.

GÖKALP, Ziya, Türk Töresi, Akın Yayınları, İstanbul 1972.

GÖKYAY, Orhan Şaik; Dedem Korkut Kitabı, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1973.

HÜR MÜZLÜ, Erşet, Türkmenler ve Irak, Kerkük Vakfı, İstanbul 2003.

- HÜRMÜZLÜ, Habip, Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü, bs. 2, Kerkük Vakfı Yayınları, Kerkük 2013
- KALAFAT, Yaşar, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, TKAE. ayınları, Ankara 1990.
- _____, Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları, KB. Yayınları, Ankara 2002.
- KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, Dede Korkut Hikayeleri, İnkılap Yay. İstanbul 1994
- KERKÜKLÜ, Sabah Abdullah, Vatan Destanı, TKM. Yayınları, Bağdat 1998.
- _____, Papağan Hikayesi, Kardeşlik Ocağı, Fuzuli Basımevi, Kerkük 2012.
- KEVSEROĞLU, Necat, Irak'ta Türkçe Yer Adları Kılavuzu, Fuzuli Basımevi Yayınları, Kerkük 2012.
- PAŞEYİV, Gazanfer, Irak Türkmen Folkloru, Kerkük Vakfı Yay. İstanbul 1998.
- SÜMER, Faruk, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy- Teşkilatı, Destanları, bs.3, İstanbul 1980,
- SİLAHDAROĞLU, Fikri, Günümüz Türkçesi İle Kudadgu Bilig Uyarlaması, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996
- ŞAHBAZ, Hüseyin, Kerkük Ağzı, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat, Fakültesi, İstanbul 1979.
- TÜRMENOĞLU, Şemsettin, Çoban İle Avcı " Halk Şiiri", TKM Yayınları. Bağdat 1990.
- TERZİBAŞI, Ata, Kerkük Hoyrat ve Manileri, Ötüken Yayınları, Ankara 1975.
- ULUHAN, Çoban Hıdır, Irak Türkmen Ağzları, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1979.

Abstract

Before Islam Turkmens began migrating from Central Asia and settled in the centre and north which, after that, considered to be their homeland. Descending from Oghuz tribes, and after converting into Islam, These Turkic groups came to be called so the origin of the Holy Numerals used most commonly in the Turkmen culture rely heavily on Turkish mythology and the Islamic religion, As a result, these numerals did not lose their privilege in the Turkmen folklore until now.

Having such prosperous background, Turkmens carry a very rich legacy, Just like ancestors, these Turkmens believed in the sacredness numerals.

These numerals not only have concrete values but also have abstract values in them. Moreover, they embody general symbolic values and carry special meanings for the values and carry special meanings for the common Turkmen people.

This study addresses and indentifies the importance of numerals (one, three, five, seven, nine and forty) in the culture social life, beliefs and traditions, and literature of Turkmens.

Keywords:
(Iraq) Turkmen Literature, Turkmen culture, Numerals .